כיתה י' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית לח, א-ל

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

יהודה ותמר: "צדקה ממני"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מהלך הסיפור: ייבום, עיכוב שלה, יוזמת תמר, הערבון וההכרה (לח, א-ל)
- התלמידים ינתחו את הקשר הלשוני "הַכֶּר־נָא" בין מכירת יוסף (לז, לב) לבין סיפור יהודה ותמר (לח, כה), בעזרת רש"י ורמב"ן
- התלמידים ידונו בהודאה באשמה ובשמירה על כבוד הזולת בעקבות "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (לח, כו)

❓ השאלה הגדולה של השיעור

למה הפסיקה התורה את סיפור יוסף באמצע? ומה יהודה לומד על עצמו ברגע "צָדְקָה מִמֶּנִּי"?

יהודה, שהציע למכור את יוסף ושלח לאביו את הכתונת עם המילים "הַכֶּר־נָא" (לז, לב), שומע את אותן מילים ממש מפי תמר (לח, כה).

🧪 פתיחה

על הלוח שני משפטים: "טעיתי" ו"אני לא אשם". שואלים: איזה משפט קשה יותר לומר בקול, ולמה? מי שמודה בטעות מפסיד או מרוויח? אחרי דיון קצר: היום נפגוש אדם שאמר בפומבי את המשפט הקשה.

📖 הסבר למורה

המיקום של הפרק. הפרק קוטע את סיפור יוסף: בסוף לז יוסף נמכר, ובלט יוסף כבר בבית פוטיפר. רש"י מסביר שהאחים "הוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ כְּשֶׁרָאוּ בְצָרַת אֲבִיהֶם" (לח, א); ספורנו רואה בפרק עונש מידה כנגד מידה: יהודה, שגרם ליעקב לשכול, "הוֹלִיד שְׁנֵי בָּנִי מָוֶת, וְנִשְׁאַר שָׁכוּל מִשְּׁנֵיהֶם". אבן עזרא, לעומתם, טוען שהאירועים קרו עוד לפני המכירה, והם הובאו כאן כדי להפריד בין שני חלקי הסיפור.

מהלך הסיפור. ער ואונן, בני יהודה, מתים. לפי מנהג הייבום (שמירת שם המת דרך אחיו) תמר אמורה להינשא לשלה, אבל יהודה דוחה אותה: "שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית־אָבִיךְ, עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי" (יא), ובלבו הוא חושש "פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו". כשתמר רואה ש"גָּדַל שֵׁלָה, וְהִוא, לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה" (יד), היא פועלת בעצמה: מתחפשת, יהודה אינו מזהה אותה, והיא דורשת ממנו ערבון: "חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ, וּמַטְּךָ" (יח). (את פסוקים טו-כג אפשר לסכם בעל פה בכיתה.)

השיא (כד-כו). כשנודע שתמר הרה, יהודה פוסק בחומרה "הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף". תמר לא מאשימה אותו בפומבי אלא שולחת את החפצים: "לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לוֹ, אָנֹכִי הָרָה". רש"י: "לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו". יהודה מכיר ואומר "צָדְקָה מִמֶּנִּי". זו נקודת מפנה באישיותו, שתוביל אותו בהמשך לערוב לבנימין (מג, ט) ולנאום "וַיִּגַּשׁ" (מד, יח).

הסיום (כז-ל). נולדים תאומים, פרץ וזרח. מפרץ תצא שושלת דוד (רות ד, יח-כב). קריאה שלנו (פרפרזה): הסיפור מראה איך מתוך כישלון והודאה צומחת הנהגה.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק לח, פסוקים א-יד

(א) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא, וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו; וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי, וּשְׁמוֹ חִירָה.

(ב) וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי, וּשְׁמוֹ שׁוּעַ; וַיִּקָּחֶהָ, וַיָּבֹא אֵלֶיהָ.

(ג) וַתַּהַר, וַתֵּלֶד בֵּן; וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ, עֵר.

(ד) וַתַּהַר עוֹד, וַתֵּלֶד בֵּן; וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ, אוֹנָן.

(ה) וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן, וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה; וְהָיָה בְכְזִיב, בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ.

(ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה, לְעֵר בְּכוֹרוֹ; וּשְׁמָהּ, תָּמָר.

(ז) וַיְהִי, עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה – רַע, בְּעֵינֵי ה'; וַיְמִתֵהוּ, ה'.

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן, בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ; וְהָקֵם זֶרַע, לְאָחִיךָ.

(ט) וַיֵּדַע אוֹנָן, כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע; וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו, וְשִׁחֵת אַרְצָה, לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע, לְאָחִיו.

(י) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ה', אֲשֶׁר עָשָׂה; וַיָּמֶת, גַּם־אֹתוֹ.

(יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית־אָבִיךְ, עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי – כִּי אָמַר, פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו; וַתֵּלֶךְ תָּמָר, וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ.

(יב) וַיִּרְבּוּ, הַיָּמִים, וַתָּמָת, בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה; וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה, וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי – תִּמְנָתָה.

(יג) וַיֻּגַּד לְתָמָר, לֵאמֹר: הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה, לָגֹז צֹאנוֹ.

(יד) וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ, וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף, וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם, אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה: כִּי רָאָתָה, כִּי־גָדַל שֵׁלָה, וְהוּא, לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה.

בראשית פרק לח, פסוקים כד-ל

(כד) וַיְהִי כִּמְשֹׁלֹשׁ חֳדָשִׁים, וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ, וְגַם הִנֵּה הָרָה, לִזְנוּנִים; וַיֹּאמֶר יְהוּדָה, הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף.

(כה) הִוא מוּצֵאת, וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר, לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לוֹ, אָנֹכִי הָרָה; וַתֹּאמֶר, הַכֶּר־נָא – לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה, הָאֵלֶּה.

(כו) וַיַּכֵּר יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי, כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ, לְשֵׁלָה בְנִי; וְלֹא־יָסַף עוֹד, לְדַעְתָּהּ.

(כז) וַיְהִי, בְּעֵת לִדְתָּהּ; וְהִנֵּה תְאוֹמִים, בְּבִטְנָהּ.

(כח) וַיְהִי בְלִדְתָּהּ, וַיִּתֵּן־יָד; וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת, וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר, זֶה, יָצָא רִאשֹׁנָה.

(כט) וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ, וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו, וַתֹּאמֶר, מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ; וַיִּקְרָא שְׁמוֹ, פָּרֶץ.

(ל) וְאַחַר יָצָא אָחִיו, אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי; וַיִּקְרָא שְׁמוֹ, זָרַח.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "הַכֶּר־נָא, לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה" (בראשית לח, כה)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו וְלוֹמַר מִמְּךָ אֲנִי מְעֻבֶּרֶת". ומכאן אמרו: "נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיִּפּוֹלוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים". השוו ל"הַכֶּר־נָא" של האחים ליעקב (לז, לב).

📜 **כתוב:** "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח, כו)

💭 **מפרשים:** רש"י מפרק: "צדקה" = "בִּדְבָרֶיהָ"; "ממני" = "הִיא מְעֻבֶּרֶת". רמב"ן חולק: "צָדְקָה בְּמַעֲשֶׂיהָ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, כִּי הִיא הַצַּדֶּקֶת וַאֲנִי הַחוֹטֵא אֵלֶיהָ". ספורנו: מעשיה היו "לְתַכְלִית טוֹב", "שֶׁהִיא קִיּוּם הַזֶּרַע".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "טעיתי" מול "אני לא אשם" (4 דקות)
2. הקשר: איפה אנחנו? מכירת יוסף והקטיעה (לח, א), רש"י וספורנו (6 דקות)
3. קריאה מודרכת: א-יד, הייבום והעיכוב, ומה תמר רואה (10 דקות)
4. השיא: כד-כו, "הַכֶּר־נָא" פעמיים, טבלת השוואה לפרק לז (12 דקות)
5. כתוב/מפרשים: "צָדְקָה מִמֶּנִּי" לפי רש"י ורמב"ן (8 דקות)
6. דיון וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למה דחה יהודה את נישואי תמר ושלה (לח, יא)?
2. מה עשתה תמר כשהגיעה לפסק "וְתִשָּׂרֵף", ומה לא עשתה (לח, כה)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין פירוש רש"י לפירוש רמב"ן ל"צָדְקָה מִמֶּנִּי"? מה כל אחד מלמד על יהודה?
2. איך מתקשר "הַכֶּר־נָא" בפרק לח ל"הַכֶּר־נָא" בפרק לז? מה הכתוב רומז?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם מותר להשתמש בתחבולה כדי להשיג צדק? נמקו בעזרת דברי ספורנו.
2. מה דרוש כדי שאדם יאמר בפומבי "טעיתי"? מה זה מלמד על מנהיגות?

🏁 סיכום השיעור

יהודה מתחיל את הפרק כמי ש"וַיֵּרֶד... מֵאֵת אֶחָיו" ומסיים אותו כמי שמסוגל לומר "צָדְקָה מִמֶּנִּי". תמר שומרת על כבודו גם כשחייה בסכנה. ה"הַכֶּר־נָא" החוזר מחבר את הפרק לסיפור יוסף ומכין את יהודה לתפקידו בהמשך.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "מה הפך את המשפט "צָדְקָה מִמֶּנִּי" לרגע חשוב בחייו של יהודה? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: הסיפור כ"קטיעה" מכוונת בעלילת יוסף, והמוטיב "הַכֶּר־נָא" כחוט מקשר.
- דמותה של תמר: אישה בלי כוח חברתי שפועלת כדי לקבל את המגיע לה; דיון בצדק ובתחבולה.
- דיון ערכי פתוח: הודאה באשמה, אחריות ושמירה על כבוד האדם ("לא להלבין פנים").
- הרקע החברתי של הייבום (מנהג קדום לשמירת שם המת) ברמה עובדתית.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (לח, כה): "נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּילוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים" (מקורו בסוטה י ע"ב): הלכה ומידה.
- רש"י ורמב"ן על "צָדְקָה מִמֶּנִּי": מחלוקת פרשנית על משמעות ההודאה.
- ספורנו (לח, כו): "גְּדוֹלָה עֲבֵרָה לִשְׁמָהּ מִמִּצְוָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ" והדיון בגבולותיו.

- מידת ההודאה והתשובה: יהודה כאב טיפוס של בעל תשובה, ושושלת המלוכה (פרץ, רות ד).

💡 הערות למורה

הפרק רגיש: מומלץ לסכם את פסוקים טו-כג בעל פה, בשפה עניינית, ולהתמקד בשאלות המוסריות והספרותיות (אחריות, הודאה, כבוד האדם). לפני השיעור כדאי להזכיר את סוף פרק לז. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

השוואת "הַכֶּר־נָא" בלז ובלח, מחלוקת רש"י ורמב"ן על "צָדְקָה מִמֶּנִּי", שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית לח (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית לח, א (ספריא)
- ספורנו על בראשית לח, א (ספריא)
- רש"י על בראשית לח, כה (ספריא)
- רש"י על בראשית לח, כו (ספריא)
- רמב"ן על בראשית לח, כו (ספריא)
- ספורנו על בראשית לח, כו (ספריא)

מחוון: יהודה ותמר: "צדקה ממני"

1. לז: האחים, ליעקב, כתונת הפסים, יעקב מאמין שיוסף מת ומתאבל. לח: תמר, ליהודה, החותמת, הפתילים והמטה, יהודה מכיר ומודה. הכתוב משתמש באותן מילים: מי שהטעה את אביו ב"הַכֶּר־נָא" נדרש עכשיו בעצמו להכיר.
2. "כִּי אָמַר, פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו" (יא): יהודה חשש לחייו של שלה, ולכן דחה את תמר בהבטחה "עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי".
3. רש"י: "לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו"; היא השאירה ליהודה להודות מעצמו, גם במחיר חייה. מכאן "נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּילוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים". תמר מוצגת כאמיצה וכשומרת על כבוד האחר.
4. רש"י: "צדקה" "בִּדְבָרֶיהָ", ו"ממני" "הִיא מְעֻבֶּרֶת": הודאה בעובדה. רמב"ן: "צָדְקָה בְּמַעֲשֶׂיהָ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, כִּי הִיא הַצַּדֶּקֶת וַאֲנִי הַחוֹטֵא אֵלֶיהָ": הודאה באשמה מוסרית. כל עמדה מנומקת מתקבלת; לפי רמב"ן יהודה מודה לא רק בעובדה אלא באשמה.
5. רש"י: האחים "הוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ" אחרי שראו את צער אביהם, ולכן "וַיֵּרֶד". אבן עזרא: האירועים קרו לפני המכירה, והפרק הובא כאן כדי להפריד בין סיפור יוסף בבית פוטיפר למעשה האחים.
6. תשובה טובה: ירידה: נפרד מאחיו (א), דוחה את תמר (יא), פוסק במהירות "וְתִשָּׂרֵף" (כד). עלייה: מכיר ומודה "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (כו). חשיבות: ההודאה מכינה את יהודה לערבות לבנימין ולנאום "וַיִּגַּשׁ", ו"הַכֶּר־נָא" מקשר למכירה. ניקוד מוצע: הצגת התהליך 4, שלוש ראיות × 4, קשר לסיפור יוסף 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.